

Liberalizacja rynku gazu ziemnego w Europie Środkowej i Wschodniej na przykładzie wybranych państw.

Dr Marcin Sienkiewicz, Instytut Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Wrocławski

Artykuł poświęcony został procesowi liberalizacji rynków gazu ziemnego na przykładzie wybranych państw z Europy Środkowej i Wschodniej: Republiki Czeskiej, Słowacji, Węgier, Mołdawii i Ukrainy. Pierwsze trzy z wymienionych państw od 2004 roku należą do Unii Europejskiej, dwa pozostałe są stowarzyszone z UE i przystąpiły do Wspólnoty Energetycznej. Przedstawione zostaną przede wszystkim postępy w przyjmowaniu przez poszczególne państwa zasad i reguł zawartych w prawodawstwie Unii Europejskiej odnoszącym się do rynku gazu ziemnego. Zaprezentowany zostanie także przegląd działań podejmowanych w celu rozbudowy infrastruktury transportowej umożliwiającej dywersyfikację dostaw i integrację rynków. Wątek bezpieczeństwa energetycznego i uwarunkowań geopolitycznych w paru miejscach zostanie jedynie zasygnalizowany, jako istotny kontekst, w którym przeprowadzana jest liberalizacja rynków w regionie Środkowej i Wschodniej Europy. Analiza nie obejmuje natomiast problemu liberalizacji rynku gazu ziemnego w Polsce ze względu na obszerność tematu oraz wielość publikacji powstałych na ten temat¹.

1. Wprowadzenie

W Europie liberalizacja rynków gazu ziemnego zainicjowana została przez Unię Europejską, która z biegiem lat nałożyła w tej dziedzinie określone obowiązki na rządy narodowe państw członkowskich. Liberalizacja rynków gazu ziemnego stała się jednym z priorytetów polityki energetycznej Unii Europejskiej realizowanej od lat 90. XX wieku. W wydanym przez Komisję Europejską w 1995 roku dokumencie „Polityka energetyczna Unii Europejskiej” wyrażono przekonanie, że osiągnięcie bezpieczeństwa energetycznego państw członkowskich osiągnąć można dzięki przeprowadzeniu pełnej liberalizacji rynków gazu i energii elektrycznej. Uwalnianiu rynków narodowych towarzyszyć mają działania zmierzające do ich integracji i ostatecznie zespolenia w jeden unijny rynek gazu ziemnego. Sytuacja wyjściowa poszczególnych państw członkowskich UE była zróżnicowana, choć w przeważającej liczbie przypadków tradycyjnym modelem był rynek opanowany przez

¹ Więcej na ten temat m.in. w: J. Socha, W. Słowiński, „Cztery wolności” na rynku gazu ziemnego. Działania liberalizacyjne w obszarze gazu ziemnego w Polsce, wrzesień 2012, www.pwc.pl; UOKiK, Raport Kierunki rozwoju ochrony konkurencji mi konsumentów na rynku gazu w Polsce, Warszawa, sierpień 2012.

krajowego monopolistę z reguły będącego własnością państwa. Wyjątkiem na tle wielu państw unijnych jest Wielka Brytania, która z własnej inicjatywy rozpoczęła w połowie lat 80. XX w. zmianę modelu rynku gazu. Reforma ta wpisywała się realizowaną w owym czasie liberalną politykę gospodarczą konserwatywnego rządu premier Margaret Thatcher. Ukończony w 1998 roku proces doprowadził do stworzenia w pełni konkurencyjnego rynku, uznawanego za wzorcowy w UE². Nie wszystkie państwa członkowskie w równym stopniu zbliżyły się do modelu wypracowanego na Wyspach Brytyjskich. Największy dystans od docelowego stanu uwolnienia rynku dzielił i nadal jeszcze dzieli państwa z Europy Środkowej, które dopiero na początku XXI w. znalazły się w UE. Długą drogę do przebycia mają także stowarzyszone z UE Ukraina oraz Mołdawia. Na ich sytuację wpływają natomiast odmienne, w porównaniu do państw zachodniej części Europy, uwarunkowania geopolityczne, gospodarcze i surowcowe.

1. Liberalizacja to nowe zasady

Przeprowadzenie liberalizacji rynku gazu ziemnego wiąże się przede wszystkim z wprowadzeniem nowego katalogu zasad regulujących aktywność wszystkich jego uczestników. W praktyce polega to na przyjęciu na grunt krajowy norm prawnych ustanowionych przez UE. Kluczowymi aktami prawnymi umożliwiającym przeprowadzenie zmian są:

- *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE.*
- *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 715/2009 z dnia 13 lipca w sprawie warunków dostępu do sieci przesyłowej gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1775/2005*

W przyjętych przez UE aktach prawnych zawarty jest katalog zasad na których opierać się ma zliberalizowany model rynku:

- Prawny i funkcjonalny rozdział sieci przesyłowej od działalności w zakresie produkcji i dostaw

² S. Jagustyn, M. Gramza, *Liberalizacja rynku gazu. Część 2. Proces liberalizacji w wybranych krajach UE*, 05.10.2014 r., regulacjewenergetyce.pl

- Zapewnianie przez operatora sieci dostępu innym podmiotom do infrastruktury transportowej
- Przyjęcie kodeksów sieciowych obejmujących zasady regulujące kwestie skutecznego dostępu do połączeń międzysystemowych oraz zarządzania sieciami
- Prawne wyodrębnienie operatorów systemów magazynowania
- Dostęp stron trzecich do systemu magazynowania
- Przejrzystość i niedyskryminacyjny charakter taryf za dostęp do sieci transportowej i magazynów gazu
- Wyodrębnienie operatorów systemu dystrybucyjnego.

Przyjęcie wymienionych wyżej zasad jest koniecznym warunkiem dla korzystania przez uczestników rynku z czterech wolności:

- wolności infrastrukturalnej – swobodny dostęp do systemów transportowego i magazynowego
- wolność obrotu giełdowego
- wolność kontraktowa – możliwość zawierania dowolnych typów kontraktów.
- wolność handlowa – wolność dysponowania zakupionym towarem³.

Przyjęcie przez poszczególne państwa unijnych regulacji, zawartych przede wszystkim w III pakiecie energetycznym, nie oznacza jednak automatyczne przejście do modelu w pełni otwartego. Liberalizację należy więc postrzegać jako rozłożony w czasie proces, na który składają się podejmowane wobec rynku planowe działania państwa oraz uzyskiwane stopniowo w ich wyniku efekty. Zakres czasowy tego procesu oraz jego dynamika zależą od wielu czynników takich jak stan wyjściowy rynku, uwarunkowania zewnętrzne np. w postaci obowiązujących kontraktów długoterminowych z zewnętrznymi dostawcami, stanu infrastruktury transportowej i magazynowej oraz woli politycznej i determinacji rządu w przeprowadzaniu wymaganych zmian. „Docelowy, liberalny model unijnego rynku paliwa gazowego bazować ma na handlu w oparciu o wirtualne węzły wymiany gazu, z wykorzystaniem zdolności przesyłowych, alokowanych wg zasad konkurencji”⁴.

³ Więcej na ten temat w: J. Socha, W. Słowiński, *Cztery wolności” na rynku gazu ziemnego. Działania liberalizacyjne w obszarze gazu ziemnego w Polsce, wrzesień 2012 r.*, www.cire.pl

⁴ *Liberalizacja rynku gazu*, <http://www.gazownictwopolskie.pl/otoczenie-bran%C5%BCy/liberalizacja-ryнку/>

2. Republika Czeska

Proces transformacji czeskiego rynku gazu ziemnego został zainicjowany po wstąpieniu kraju do UE w 2005 roku. W pierwszej kolejności odbiorcy gazu zyskali możliwość zmiany dostawcy. Następnie w 2006 roku został wydzielony niezależny operator systemu przesyłowego, a w roku następnym utworzono 6 regionalnych operatorów systemów dystrybucyjnych⁵. W okresie tym zniesiono także taryfikację cen oraz wprowadzono pełną swobodę wyboru dostawcy przez klienta. Regulowany jest jedynie rynek usług transportowych. W okresie od 2007 do końca 2010 roku dostawcę zmieniło 57 tys klientów końcowych⁶. W roku 2011 na czeskim rynku gazu operowało 16, a w 2012 roku już 25 dostawców handlujących przede wszystkim importowanym gazem⁷. W 2013 r. na zmianę dostawcy zdecydowało się łącznie 10,4% odbiorców. Możliwość zmiany dostawcy w połączeniu z pojawieniem się nowych oferentów spowodowały wyraźne uszczuplenie sprzedaży dotychczasowego *zasiedzialego dostawcy gazu* (incumbent gas supplier), jakim w Czechach był RWE Transgas, a.s.. W roku 2006 udział RWE w rynku hurtowym gazu wynosił 99,1%, by w 2011 roku spaść do poziomu 51,4%⁸. W większości przypadków dostawy importowanego gazu realizowane są w oparciu o umowy długoterminowe, w których cena jest pochodną cen ropy naftowej i produktów ropopochodnych (np. lekkiego i ciężkiego oleju opałowego). Głównym źródłem zaopatrzenia rynku czeskiego w gaz ziemny pozostają nadal dostawy z Rosji. W 2013 roku, na ogólną ilość 8,472.2 mld m³ zaimportowanego do Czech gazu, Gazprom dostarczył 7,9 mld m³⁹.

⁵ M. Slaba, *Liberalisation of Natural Gas Market – EU Vision vs. Reality*, IES Occasional Paper: 2/2009 Praha, 2009 r., S.7.

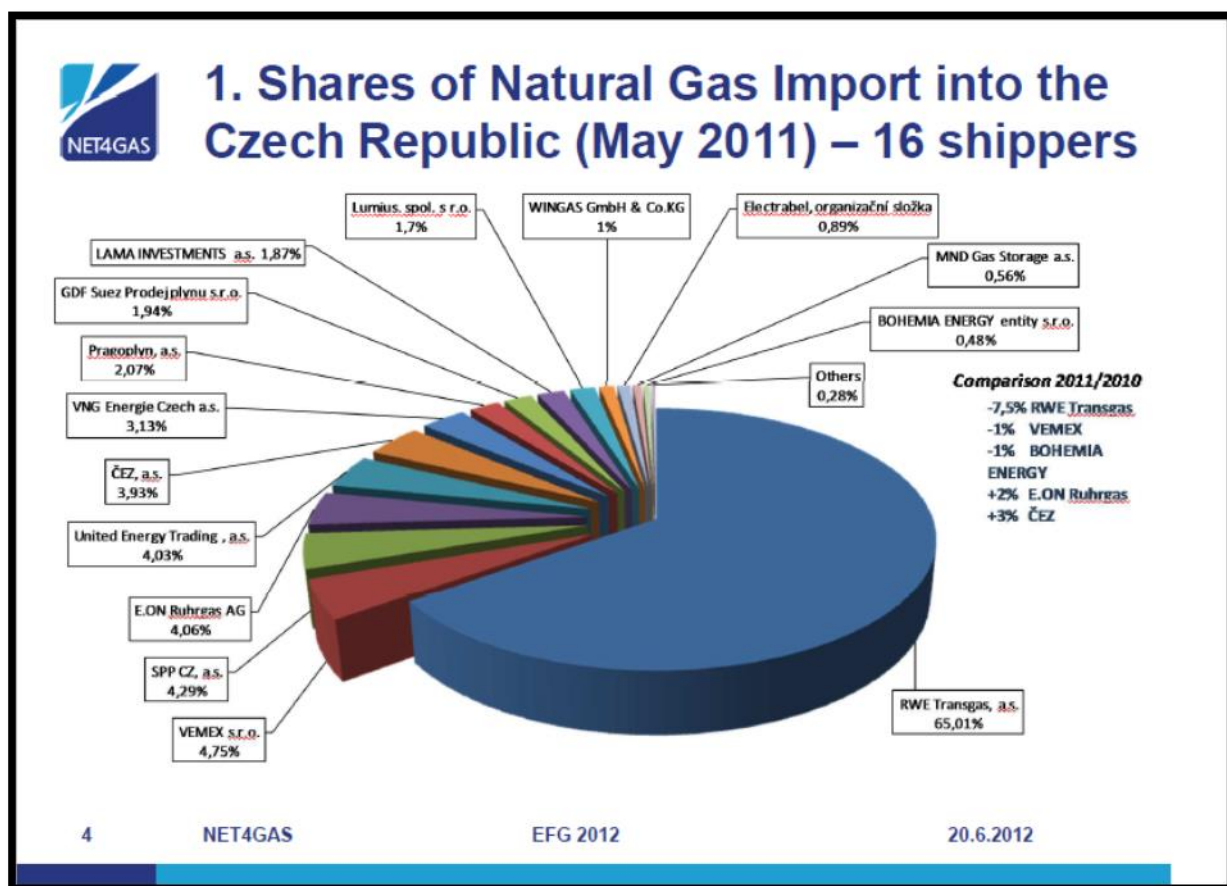
⁶ L. Tichý, *Liberalizace energetického trhu v EU a pozice České republiky*, „Současná Evropa”, nr 2, 2011 r., s. 146-147.

⁷ ERÚ, *Roční zpráva o provozu plynárenské soustavy ČR 2013*, s. 27.

⁸ J. Mlynář, RWE Transgas, a.s., *Development of gas markets in the CEE region*, 09.11.2011, http://www.energyriskevents.com/digital_assets/6498/Jiri_Mlynar.pdf

⁹ Gazprom, *Gas Export and Enhancing Reliability of Gas Supply to Europe*, Press Conference, June 3, 2014, www.gazprom.com

Rysunek 1. Struktura rynku hurtowego gazu w Republice Czeskiej w 2011 r.

Źródło: J.Nehoda, www.net4gas.cz

Republika Czeska nie dysponuje własną giełdą gazu ziemnego. Dodatkowe zakupy surowca, uzupełniające dostawy realizowane w ramach kontraktów długoterminowych, dokonywane są na giełdzie w Niemczech oraz w zlokalizowanym w Austrii Hubie Baumgarten. Z inicjatywy Central European Gas Hub i przy współpracy z Giełdą Energii dla Europy Środkowej (POWER EXCHANGE CENTRAL EUROPE - PXE) zorganizowany został dedykowany specjalnie dla czeskich klientów rynek gazu ziemnego CEGH Czech Gas Exchange. Oferowane są tam następujące kategorie kontraktów: miesięczne (Monthly futures), kwartalne (Quarterly futures), sezonowe (Seasons) oraz roczne (Yearly futures)¹⁰.

¹⁰ <http://www.cegh.at/exchange-cz>

3. Słowacja

Pakiet zmian liberalizujących słowacki rynek gazu ziemnego zaczęto wprowadzać od czerwca 2007 roku. Zasadnicze decyzje podjętą dopiero w lipcu 2012 roku, kiedy słowacki parlament przyjął nowelizacje ustaw energetycznych, wdrażające regulacje trzeciego pakietu energetycznego UE (nowe regulacje prawne weszły w życie z dniem 1 września 2012 r.). Zmiany w prawie zatwierdziły m.in. wzmocnienie pozycji konsumenta i niezależności organów regulacyjnych, pełny rozdział właścicielski (*ownership unbundling*) między spółkami przesyłowymi oraz dystrybucyjnymi zarówno na rynku gazu i energii elektrycznej. W przypadku rynku gazu ustawa dała jednak rządowi możliwość odstąpienie od rozdziału właścicielskiego i poprzestanie na rozdziale menedżerskim (ITO). W konsekwencji przyjęcia takiego rozwiązania koncern energetyczny Slovenský plynárenský priemysel (SPP) mógł pozostać właścicielem zarówno infrastruktury gazowniczej w części przesyłowej, w części dystrybucyjnej oraz w części magazynowej. Do SPP należy więc operator sieci dystrybucyjnej SPP Distribucia oraz operator magazynów gazu SPP Storage. Docelowo wymienione wyżej dwa segmenty infrastrukturalne mają znaleźć się w strukturze spółki SPP Infrastruktura¹¹. Operatorem infrastruktury przesyłowej jest natomiast spółka córka SPP firma Eustream, a.s. Należy do niej znajdujący się na terytorium Słowacji odcinek systemu przesyłowego transportujący gaz z Rosji poprzez Ukrainę na zachód Europy. Infrastruktura przesyłowa w tym przypadku składa się z 5 równoległych rurociągów o średnicy 1200 i 1400 mm przy ciśnieniu roboczym 73 barów. Różnice ciśnienia potrzebne do ciągłego przepływu gazu zapewniają 4 duże tłocznie o zagregowanej mocy prawie 600 MW. Najważniejsza w systemie jest stacja znajduje o mocy blisko 300 MW się przy węźle Veľkých Kapušany na granicy ukraińsko-słowackiej. Jest to jedna z największych tłoczni w UE, pozwalająca na przepływ 220 milionów metrów sześciennych dziennie¹². Infrastruktura przesyłowa na Słowacji w ostatnich latach nie była rozbudowywana o nowe gazociągi. W 2009 roku uruchomiono natomiast rewers przesyłu gazu na granicy z Czechami, a następnie w 2011 roku na granicy z Austrią. Oba rewersy umożliwiają przesył gazu z kierunku zachodniego w wysokości 9 mld m³ rocznie.

Na początku procesu liberalizacji dostawy na rynek hurtowy i detaliczny realizowane były w 100% przez narodowego monopolistę - spółkę SPP. W 2011 roku wspomniana

¹¹ L. Briška, SPP, *SPP Group Restructuring*, "11th Annual Slovak Energy Congress ENKO 2014", 24.04. 2014 r., http://www.enko2014.jmm.cz/archiv/12_ENKO2014_Briska_EN.pdf

¹² www.eustream.sk

spółka nadal posiadała 85% udział sprzedaży hurtowej. W przeciwieństwie do Republiki Czeskiej, na Słowacji pomimo uwolnienia w 2005 roku cen na rynku hurtowym, nie pojawiła się duża ilość nowych dostawców. Praktycznie jedynym konkurentem SPP jest od 2009 roku niemieckie RWE Gas Slovensko, s.r.o., które uzyskało 14% udział w rynku hurtowym. Przełom nastąpił w 2012 roku, kiedy na rynku pojawiło się 21 nowych firm oferujących gaz ziemny. W konsekwencji nastąpił skokowy wzrost konkurencji i sześciokrotny, w porównaniu do roku poprzedniego, wzrost decyzji o zmianie dostawcy (decyzję taką podjęło 131 tyś gospodarstw domowych co stanowiło 9,25% tego segmentu rynku gazu ziemnego)¹³. Na koniec wspomnianego roku udział SPP na rynku dostaw gazu dla końcowych odbiorców sięgnął 70%, RWE Gas Slovensko, s.r.o. uzyskała natomiast 18,7% udziału w rynku, a na pozostałych konkurentów przypadło łącznie 10,3% udziału w sprzedaży gazu ziemnego¹⁴.

4. Węgry

Na Węgrzech proces przekształcania rynku gazu ziemnego został zapoczątkowany na parę miesięcy przed wstąpieniem kraju do UE wraz z wprowadzeniem rozdziału transportu i sprzedaży. Ze struktur narodowego koncernu naftowo-gazowego MOL 1 stycznia 2004 roku wydzielono spółkę FGSZ, która zaczęła pełnić rolę operatora sieci przesyłowej. Pozostała ona jednak w 100% własnością koncernu MOL¹⁵. Pozostała część pionu gazowego narodowego koncernu w postaci spółek MOL Földgáztároló Zrt (magazyny) i MOL Földgázellátó Zrt (handel) została sprzedana niemieckiemu koncernowi energetycznemu E.ON Ruhrgas International AG. Nowy właściciel w kwietniu 2006 roku utworzył na bazie przejętej infrastruktury nowy podmiot E.ON Földgáz Storage oraz a w obszarze działalności handlowej E.ON Földgáz Trade. Na tym nie zakończyły się jednak zmiany własnościowe w tych częściach sektora gazowego. Zgodnie z przyjętą polityką energetyczną rządu premiera Viktora Orbána magazyny gazu ziemnego znalazły się ponownie pod kontrolą państwa. Spółkę magazynową od niemieckiego koncernu zakupiła

¹³ URSO, National Report 2012 submitted as of 30 June 2013, s. 4. http://www.ceer.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/NATIONAL_REPORTS/National%20Reporting%202013/NR_En/C13_NR_Slovakia-EN.pdf

¹⁴ Ibidem, s.14.

¹⁵ <https://fgsz.hu/en/content/company>

w 2013 roku należąca do węgierskiego państwa grupa energetyczna MVM¹⁶. W październiku 2013 r. w skład grupy MVM weszła też wspomniana wyżej druga spółka przyjmując nazwę Hungarian Gas Trade Ltd.

Restrukturyzacji i zmianom własnościowym w sektorze gazu ziemnego na Węgrzech towarzyszyły także działania zmierzające do uwolnienia cen. Od 2006 roku realizowany był program uwalniania cen gazu (gas release programme), polegający na wprowadzeniu obowiązku sprzedaży 1 mld m³ gazu rocznie w ramach systemu aukcji przez dominującą na rynku spółkę E.ON Földgáz. W konsekwencji ukończonego w 2013 roku programu doprowadzono do pełnego zniesienia regulacji cen na węgierskim rynku hurtowym¹⁷. Kolejnym krokiem w procesie liberalizacji rynku na Węgrzech było stworzenie infrastruktury handlowej w postaci wirtualnego punktu handlowego – MGP, a następnie na przełomie 2012 i 2013 roku giełdy gazu CEEGEX (właścicielem jest koncern MVM). Również węgierski operator przesyłowy FGSZ przystąpił do tworzenia platformy alokacji przepustowości. Platforma ma służyć do sprzedaży przepustowości na granicy węgiersko-rumuńskiej. Ceny gazu ziemnego na węgierskim rynku w dalszym ciągu w największym stopniu determinowane są przez warunki przyjęte w długookresowym kontrakcie z Gazpromem. W ocenie węgierskich władz był to drugi najdroższy kontrakt na dostawę gazu ziemnego w UE¹⁸. Korzystną dla Węgier korektę ceny oraz zniesienie zasady "take-or-pay" udało się uzyskać podczas wizyty prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina w Budapeszcie w lutym 2015 roku. O zmianie ceny nie zdecydował więc mechanizm rynkowy tylko uzgodnienia podjęte na szczeblu politycznym.

Na hurtowym rynku gazu ziemnego w dalszym ciągu pierwsze miejsce zajmuje E.ON Földgáz Trade, z udziałem w sprzedaży na poziomie ok. 65% w 2014 roku. W przypadku rynku detalicznego udział ten sięga aż 90%¹⁹. W obu segmentach rynku

¹⁶ Biuletyn Informacyjny Studium Europy Wschodniej, *E.ON sprzedaje pion gazowy na Węgrzech*, 30.11.2012 r., <http://www.studium.uw.edu.pl/?post/15022>

¹⁷ T. Dąbrowski, *Przełamując bariery. Transformacja środkowoeuropejskich rynków gazu*, OSW „Punkt Widzenia”, nr 45, Warszawa, grudzień 2014, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_46_pl_przelamujac_bariery_net_0.pdf

¹⁸ Ministry of National Development, *National energy strategy 2030*, s. 29, <http://2010-2014.kormany.hu/download/a/b7/70000/Hungarian%20Energy%20Strategy%202030%20Summary.pdf>

¹⁹ *The Authorization of the MVM -E.ON transaction*, 05.08.2013, http://www.gvh.hu/data/cms994655/Vj031_2013_a.pdf

najpoważniejszym konkurentem węgierskiej firmy był francuski koncern energetyczny GDF Suez. Jednak w lutym 2015 roku węgierska filia koncernu ogłosiła zakończenie działalności na rynku detalicznym i sprzedaż swoich aktywów (transakcja ma być zawarta w lipcu 2015 r.) firmie MET Hungary Ltd (kapitał szwajcarski)²⁰.

5. Ukraina

Ukraina, przystępując w 2011 r. do Wspólnoty Energetycznej, przyjęła na siebie zobowiązanie przeprowadzenia reform sektora gazowniczego według zasad obowiązujących w UE. W związku z tym 16 lipca 2013 roku prezydent Wiktor Janukowicz podpisał ustawę o rynku gazu, na mocy której wprowadzono m.in. możliwość wolnego wyboru sprzedawcy i dostawcy gazu przez odbiorców, wolny dostęp podmiotów do systemu przesyłowego, wolny dostęp do podziemnych zbiorników gazu oraz obowiązek udostępnienia przez operatorów infrastruktury na tych samych warunkach wszystkim zainteresowanym stronom. Konsekwencją stowarzyszenia Ukrainy z Unią Europejską (wrzesień 2014 r.) oraz warunkiem przyznania przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy pomocy finansowej, jest podjęcie przez rząd ukraiński programu reform energetycznych zmierzającego do osiągnięcia następujących celów:

- zwiększenia efektywności energetycznej za pomocą metod ekonomicznych (zniesienie dopłat do cen energii elektrycznej i gazu ziemnego dla państwowych przedsiębiorstw i gospodarstw domowych),
- dywersyfikacja źródeł energii,
- liberalizacji rynku energii i gazu ziemnego oraz tworzenie sprzyjającego klimatu inwestycyjnego,
- kompleksowa reforma Naftohaz Ukrainy²¹.

W ramach przyjętej „Strategii energetycznej do 2020 roku”, w marcu 2015 roku odbiorcy energii elektrycznej ciepła oraz gazu ziemnego otrzymali rachunki zawierające nowe urealnione i podwyższone o ok. 40% ceny.

²⁰ <http://www.reuters.com/article/2015/02/12/gdf-sue-hungary-idUSB3N0SN01H20150212>

²¹ *Reforms in the Energy Sector of Ukraine: challenges and achievements*, 10.12.2014 r., <http://energy-market.com.ua/energy-market/news/analytics/reforms-in-the-energy-sector-of-ukraine-challenges-and-achievements/>

Uniezależnienie się od importowanego gazu ziemnego z Rosji traktowane jest przez obecne władze w Kijowie jako naczelnny priorytet. Cel ten chce się osiągnąć poprzez dywersyfikację dostaw i jednocześnie zwiększenie wydobycia krajowego. Natomiast reforma narodowego koncernu naftowo-gazowego, według ministra energetyki Ukrainy Wołodymyra Demczyszyna, polegać ma na „(.) rozdzieleniu funkcji Naftohazu i obwodowych operatorów gazowych. Transportem, wydobyciem i przechowywaniem paliwa będą zajmowały się różne firmy. Doprowadzi to do tego, że rynek będzie bardziej konkurencyjny i pojawi się na nim więcej graczy”,²². Sam koncern bezpośrednio zajmować się ma wyłącznie obrotem gazu. Reorganizacja Naftohazu ma nastąpić w czwartym kwartale 2015 roku²³. Powodzenie reform i przejście do zliberalizowanego modelu rynku gazu ziemnego w dużej mierze zależeć będzie od pomyślnego przeprowadzenia projektów infrastrukturalnych umożliwiających otwarcie Ukrainy na dostawy realizowane z nowych kierunków i od nowych dostawców. Zmniejszeniu zależności od rosyjskich dostaw służyć miał przyjęty jeszcze w grudniu 2010 r. „Narodowy projekt” budowy terminala odbiorczego LNG w Odessie. W dniu 30 stycznia 2012 roku zakończono prace nad studium wykonalności ukraińskiego gazo-portu. W przedstawionej dokumentacji przyjęto, że zbudowany do 2016 roku terminal będzie umożliwiał odbiór 10 mld m³ gazu ziemnego rocznie²⁴. Działania władz ukraińskich w tym zakresie skończyły się jednak kompromitacją. W listopadzie 2012 roku ukraińska Państwowa Agencja Inwestycji i Projektów miała zawrzeć z hiszpańską firmą Gas Natural Fenosa umowę na budowę terminala LNG. Okazało się jednak, że osoba mająca reprezentować hiszpańską firmę nie była z nią w żaden sposób związana²⁵. Obecnie zrealizowanie tego projektu obciążone jest poważnym ryzykiem związanym z zajęciem Krymu przez Rosję oraz spodziewaną ofensywą sił separatystycznych w kierunku Odessy. W styczniu 2015 roku między ukraińskim Naftohazem i polskim Gaz-System zawarta została umowa o budowie interkonektora, który pozwoli w przyszłości transportować na Ukrainę gaz z terminalu LNG w Świnoujściu.

²² *Na Ukrainie podwyżki opłat dla ludności i reforma energetyki*, 02.02.2015 r., http://energetyka.wnp.pl/na-ukrainie-podwyzki-oplat-dla-ludnosci-i-reforma-energetyki,244969_1_0_0.html

²³ *Reforms in the Energy ...*, op.cit.

²⁴ *Україна продовжить будувати LNG-термінал*, 02.04.2014 r., <http://economics.unian.ua/energetics/903175-ukrajina-prodovjit-buduvati-lng-terminal.html>

²⁵ E. Ostryzniuk *Government revives Odessa Oblast LNG terminal project*, 15.05.2014 r., <http://www.kyivpost.com/content/business/government-revives-yanukovychs-lng-terminal-project-347955.html>

Zrealizowanie planowanej inwestycji ma pozwolić na dostawę 10 mld m³ gazu rocznie dla ukraińskich odbiorców²⁶.

Ukraina ze względu na posiadaną infrastrukturę magazynowo-transportową może w przyszłości spełniać bardzo istotną rolę dla zintegrowanego rynku UE. Podstawowym atutem tego kraju są magazyny, do których można zatłoczyć łącznie 33 mld m³ gazu ziemnego. Komisja Europejska jeszcze w 2013 roku złożyła stronie ukraińskiej propozycję udostępniania infrastruktury magazynowej dla europejskich firm gazowniczych. Ukraina miałaby przyjąć na siebie rolę huba gazowego zintegrowanego z rynkiem europejskim. UE wyraziła gotowość partycypacji w kosztach niezbędnych inwestycji w nowe połączenia rurociągowo szacowane na 0,5 mld USD. Przystąpienie do projektu KE warunkowała jednak szybkim wdrożeniem i przestrzeganiem przez Ukrainę unijnych regulacji dotyczących energetyki²⁷. Pomysł utworzenia ukraińskiego huba gazowego poparł ukraiński minister energetyki i przemysłu węglowego Jurij Prodan w rządzie premiera Arsenija Jaceniuka. Ukraina wyraziła gotowość do przechowywania dla europejskich spółek energetycznych do 15 mld m³ gazu ziemnego. W wywiadzie prasowym udzielonym w marcu 2014 roku minister określił koncepcję huba: „Nasz wizja, nasza strategia to stworzenie energetycznego punktu węzłowego na Ukrainie. Wszystko będzie zależeć od stanowiska europejskich operatorów energetycznych. Należy wdrażać schematy wirtualnego rewersu, by łączyć gaz i tworzyć jego rezerwy, by operatorzy uzgadniali później dostawy gazu do różnych części Europy. Proponujemy europejskim spółkom, by wykorzystywały ukraińskie magazyny i gromadziły w nich gaz, który byłby wykorzystywany przez Europę”²⁸. Ukraińskie plany może pokrzyżować eskalacja trwającego konfliktu z tzw. „rosyjskimi separatystami” w Donbasie.

6. Mołdawia

Genezy reform rynku gazu w Mołdawii można upatrywać w roku 1998, kiedy państwo to stało się uczestnikiem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Zgodnie z Porozumieniem o Współpracy i Partnerstwie (PCA) celem tej kooperacji jest m.in. zbliżanie porządków regulacyjnych między UE, a Mołdawią oraz reforma rynku energii w tym kraju.

²⁶ *Warszawa i Kijów połączone interkonektorem. Gaz popłynie na Ukrainę ze Świnoujścia*, 19.01.2005 r., <http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/umowa-o-budowie-interkonektora-podpisana-na-gaz-z-terminalu-lpg-w-swinoujsciu,507396.html>

²⁷ *UE chce, by Ukraina stała się hubem gazowym*, 03.05.2013, <http://www.stefczyk.info/wiadomosci/gospodarka/ue-chce-by-ukraina-stala-sie-hubem-gazowym,7376338957>

²⁸ PAP, 19 marca 2014 r., www.pap.pl

Mołdawia od 2010 r. należy także do Wspólnoty Energetycznej, której celem jest poszerzenie unijnego rynku energii o kraje sąsiadujące, m.in. Serbię, Ukrainę, Bośnię i Hercegowinę czy Kosowo. Państwa należące do Wspólnoty są zobowiązane wdrażać unijne przepisy, prowadzące do liberalizacji m.in. rynku gazu ziemnego. Mołdawia zobowiązała się więc do wdrożenia zasad konkurencji na rynku gazu wraz z wejściem do Wspólnoty Energetycznej.

W związku z tym Mołdawia przyjęła nałożony przez Komisję Europejską obowiązek wprowadzenia zasad drugiego pakietu energetycznego. Następnie państwo to zobowiązało się, że między 2017 a 2020 rokiem wprowadzi także zasady III pakietu energetycznego. Implementacja unijnych zasad zawartych w dyrektywie 2004/67 / EC z dnia 26 kwietnia 2004 r. na grunt prawa krajowego nastąpiła jednak dopiero w 2013 roku na mocy odpowiedniej ustawy. Mołdawia ma wyraźny problem z wdrażaniem unijnych zasad na grunt prawa krajowego. Do końca 2014 roku m.in. nie zdołano przyjąć odpowiedniego rozporządzenia umożliwiającego wcielenie w pełni zasady dostępu stron trzecich do infrastruktury transportowej. Nie przeprowadzono także restrukturyzacji Moldovagazu polegającej na rozdzieleniu działalności transportowej od handlowej.

Mołdawski rynek gazu ziemnego jest w dalszym ciągu całkowicie zmonopolizowany przez jeden podmiot – utworzone w 1999 roku przedsiębiorstwo Moldovagaz. Jego działalność obejmuje m.in. import, transport (Moldovatransgaz na prawym brzegu Dniestru oraz Tiraspoltransgaz-Pridniestrovie w Naddniestrzu) sprzedaż hurtowa i detaliczna oraz dostawy gazu ziemnego do klientów końcowych (18 firm zależnych zajmujących się regionalną dystrybucją gazu), zapewnienie sprawnego tranzytu dostaw gazu ziemnego do krajów trzecich, składowanie i sprzedaż skroplonego gazu ziemnego, zapewnienie niezawodności i bezpieczeństwa pracy gazociągów i urządzeń do nich. Akcje Moldovagazu należą w 36,6% do państwa mołdawskiego, w 13,4% do władz separatystycznej Republiki Naddniestrza oraz w 50% do rosyjskiego Gazpromu²⁹.

Ceny gazu na rynku wewnętrznym są w pełni regulowane. Mołdawski regulator rynku ANRE³⁰ zatwierdza metodologię obliczania taryf dla usług przechowywania, przesyłania i dystrybucji gazu ziemnego oraz taryfy na dostawę gazu do poszczególnych kategorii odbiorców. Konsumenci gazu w Mołdawii nie mają jeszcze formalnej możliwości zmiany dostawcy gazu. Mogą jedynie zwrócić się do dostawcy o zmianę, zawieszenie, rozszerzenie umowy na dostawę gazu lub ją wypowiedzieć. Mogą także wrócić się do dostawcy

²⁹ www.moldovagaz.md

³⁰ Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova

o zmniejszenie opłat za gaz, które nie spełniają normy krajowej³¹. Mołdawia nie posiada infrastruktury handlowej w postaci giełdy gazu czy wirtualnego punktu i nie posiada dostępu do takich instytucji znajdujących się poza jej granicami. Ceny gazu na rynku krajowym zależą więc od przyjętych w kontrakcie długoterminowym zawartym z Gazpromem warunków cenowych. Od 2005 roku cena rosyjskiego gazu do dostarczanego do Mołdawii wzrosła z poziomu ok. 80 USD za 1000 m³ do poziomu 382 USD za 1000 m³ w 2012 roku. W konsekwencji tak dużego wzrostu cen w podanym okresie konsumpcja gazu w Mołdawii (liczonej bez konsumpcji w Naddniestrzu) wyraźnie spadła z 1,315 mld m³ do 0,98 mld m³³². Zgodnie z zawartym w listopadzie 2014 roku porozumieniem dotyczącym zmian w umowie na dostawy gazu jego cena została w styczniu 2015 roku skorygowana po uwzględnieniu dynamiki na światowym rynku ropy naftowej. Według wstępnych szacunków "Moldovagaz", cena w pierwszym kwartale 2015 roku miała być zmniejszona w porównaniu do ceny z końca 2014 roku o 9%. Biorąc pod uwagę cenę rosyjskiego gazu z listopada 2014 roku wynoszącą 378 USD za 1000 m³ wspomniana korekta obniży cenę do poziomu 342 USD za 1000 m³ gazu³³.

Dynamika procesu liberalizacji rynku gazu ziemnego w Mołdawii determinowana jest w bardzo dużym stopniu przez specyficzną sytuację wewnętrzną tego kraju oraz uwarunkowania zewnętrzne. Przede wszystkim na terytorium mołdawskim nie prowadzi się eksploatacji złóż gazu ziemnego. Całość zapotrzebowania pokrywana jest przez dostawy zewnętrzne realizowane przy wykorzystaniu transportu przesyłowego. Transport ten odbywa się z jednego kierunku - ze wschodu. Uzależnienie importowe Mołdawii od regionalnego monopolisty jakim jest Gazprom to podstawowy problem dla bezpieczeństwa rynku i bariera dla wdrażania programu jego reformy. Zapotrzebowanie Mołdawii na gaz pokrywane jest w 100% przez rosyjski koncern. Udział gazu ziemnego w bilansie energii pierwotnej wynosi natomiast 60%, a w produkcji energii elektrycznej i ciepła 96%³⁴. Stworzenie alternatywnych połączeń transportowych wobec rurociągu dostarczającego gaz z Rosji przez terytorium

³¹ *Права и обязанности потребителя природного газа* www.anre.md

³² K. Całus, Interkonektor sposobem na niezależność od Rosji? Mołdawskie próby dywersyfikacji dostaw gazu, „Komentarze OSW”, NUMER 118 | 08.10.2013, s.2.

³³ «Молдовагаз» уточнил цену, 12, 11.2014, <http://newsmaker.md/rus/novosti/moldovagaz-utochnil-tsenu-4058>

Ukrainy, jest sprawą zasadniczą dla przeprowadzenia procesu zmiany modelu rynku w Mołdawii. Do poprawy sytuacji Mołdawii w zakresie zaopatrzenia w gaz, miał przyczynić się projekt interkonektor Jassy–Ungheni na granicy rumuńsko-mołdawskiej. Budowę nowego połączenia rozpoczęto w sierpniu 2013 roku, uzyskując wsparcie finansowe Unii Europejskiej. Budowę liczącego 43 km długości gazociąg o przepustowości 1,5-2 mld m³ zakończono na początku marca 2015 roku³⁵.

7. Wybrane projekty infrastrukturalne

Zmiana modelu rynku gazu ziemnego nie może sprowadzać się jedynie do wdrożenia sformułowanych w aktach prawnych nowych zasad gry. Otwarcie rynku musi wiązać się bowiem ze stworzeniem technicznych możliwości dotarcia towaru od różnych, niezależnych dostawców. Innymi słowy musi zaistnieć sytuacja, w której odbiorcy zyskają możliwość realnego wyboru między konkurującymi ofertami. Kluczem do realnego otwarcia rynku, a związku z tym pojawienia się konkurencji jest odpowiednia infrastruktura transportowa i magazynowa. Cechą wspólną wszystkich omawianych tu państw jest silne powiązanie infrastrukturalne z jednym państwem dostawcą – Federacją Rosyjską, którego koncern Gazprom posiadał przez wiele lat status regionalnego monopolisty w dostawach gazu ziemnego. Od czasu wstąpienia państw Grupy Wyszehradzkiej do UE sytuacja w tym zakresie podlega stopniowej zmianie. Najważniejszym regionalnym projektem infrastrukturalnym, posiadającym wsparcie finansowe UE, jest korytarz transportu gazu ziemnego *Północ – Południe*³⁶. Inwestycje infrastrukturalne przeprowadzane w ramach tego przedsięwzięcia mają służyć integracji rynków, bezpieczeństwu dostaw oraz utworzenia wspólnego rynku gazu w Europie Środkowej. Zakres współpracy w tej dziedzinie został określony w przyjętym w 31 października 2012 roku porozumieniu w sprawie integracji rynków w regionie V4 (*Memorandum of Understanding*). W ramach ustalonego harmonogramu zadań zamierza się przeprowadzić następujące inwestycje infrastrukturalne umożliwiające połączenie systemów transportowych w Europie Środkowej (tabela poniżej):

³⁵ <http://biznes.pap.pl/pl/news/pap/info/1244455,rumunia-rozpoczela-dostarczanie-gazu-do-moldawii>

³⁶ Więcej na ten temat m.in. w: PISM, North–South Gas Corridor Geopolitical Breakthrough in Central Europe, Warsaw, December 2013,

Tabela 1. Mapa drogowa w kierunku wspólnego regionalnego rynku gazu V4. Harmonogram działań

zadanie	termin	Podmiot odpowiedzialny
Uzgodnienie Regionalnych Planów Inwestycyjnych Gazownictwa w Środkowo-Wschodniej Europie	06.2014	OSP
Realizacja głównych projektów w zakresie połączeń międzykrajowych w regionie V4	2017/2018	OSP
Interkonektor Polska-Słowacja	2017/2018	GAS SYSTEM SA / Eustream a.s.
Interkonektor Słowacja-Węgry	2015	Eustream, a.s. / Magyar Gáz Tranzit Zrt
Interkonektor Polska-Czechy	2017/2018	GAZ-SYSTEM S.A. / NET4GAS, s.r.o

Źródło:

http://www.mzv.cz/file/1012343/Mapa_drogowa_w_kierunku_wspolnego_regionalnego_ryнку_gazu_V4.pdf

Regionalnym liderem w rozbudowie infrastruktury transportowo-magazynowej gazu ziemnego jest Republika Czeska. Operator krajowego systemu tranzytu gazu ziemnego, NET4GAS zamierza w okresie od 2013 do 2020 roku przeznaczyć około 15 mld koron na budowę nowych rurociągów i projektów towarzyszących³⁷. Plany te obejmują realizację następujących projektów:

STORK II – połączenie przesyłowe Polska – Czechy przebiegające pomiędzy miejscami Libhošť (CZ) - Hat (CZ / PL) - Kędzierzyn (PL). Głównym celem projektu jest budowa drugiego dwukierunkowego czesko-polskiego rurociągu, który umożliwi transport gazu między dwoma krajami. Nowy rurociąg będzie częścią czeskiego i polskiego systemu przesyłowego i pozwoli na zwiększenie zdolności transportowych między oboma krajami. Budowa tego korytarza transportowego przyczyni się także uelastycznienia transportu gazu ziemnego w Europie Środkowej i Wschodniej. Partnerem projektu jest polski operator systemu przesyłowego GAZ-SYSTEM. Po stronie czeskiej długość trasy nowego gazociągu wysokiego ciśnienia (DN 1000, PN 73,5), wynieść ma ok. 52 km. Status – projekt PCI. Założony termin ukończenia projektu – 2019 r.

BACI - projekt budowy interkonektora łączącego systemy przesyłowe Austrii i Czech, zlokalizowanego pomiędzy miejscowościami: Baumgarten (AT) - Reintal (CZ/AT)

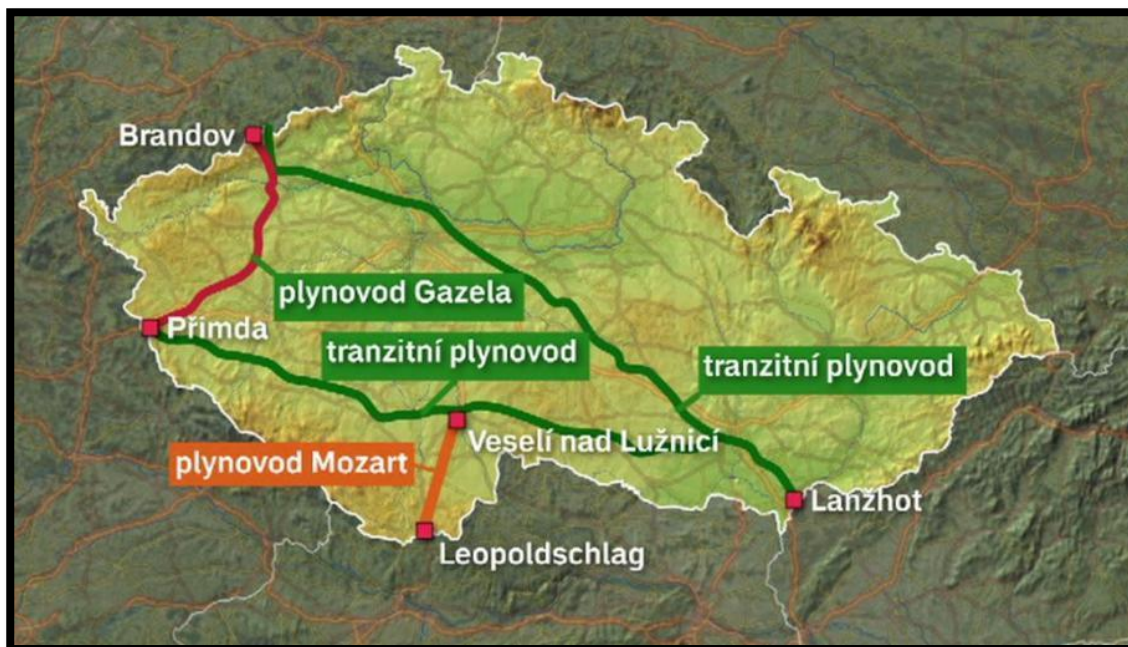
³⁷ *Do plynovodu dáme dalších 15 miliard*, <http://euro.e15.cz/archiv/do-plynovodu-dame-dalsich-15-miliard-970892>, 02.04.2013.

Breclav (CZ). Partnerem projektu jest austriacki operator systemu przesyłowego GAS CONNECT AUSTRIA GmbH). Długość trasy nowego gazociągu wysokiego ciśnienia DN 800 po stronie czeskiej wyniesie ma 12 km. Projekt ma także ułatwić integrację systemów transportowych państw z regiony Europy Środkowej: Chorwacji, Polski, Słowenii, Słowacji i Węgier, Faza przygotowawcza projektu jest współfinansowana ze środków UE przeznaczonych dla budowy transeuropejskich sieci energetycznych (TEN-E).

Oberkappel – projekt gazociągu długości 110 km, którego trasa przejdzie będzie przez południowe Czechy do granicy z Austrią w miejscowości Oberkappel. W tym miejscu powstanie interkonektor łączący Czechy z austriackim gazociągiem WAG (West-Austria-Gasleitung) oraz niemieckim gazociągiem MEGAL. Założony termin ukończenia projektu – 2022 r.

MOZART – projekt dwukierunkowego rurociągu wysokiego ciśnienia o długości 100 km i średnicy 500 mm. Rurociąg ma połączyć Czechy z Austrią między miejscowościami *Veselí nad Lužnicí* a *Leopoldschlag*. Rozpoczęcie budowy przewidywane jest na rok 2015 po podpisaniu stosownych umów między operatorami systemów przesyłowych z Czech i Austrii. Przewidywany czas trwania budowy 3-4 lata, koszt 2-2,5 mld koron³⁸.

Rysunek 2. Schemat istniejących i planowanych gazociągów w Republice Czeskiej

Źródło: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/216755-mozart-muze-cechum-zlevnit-plyn/>

³⁸ <http://www.ceskeplynovody.cz/>

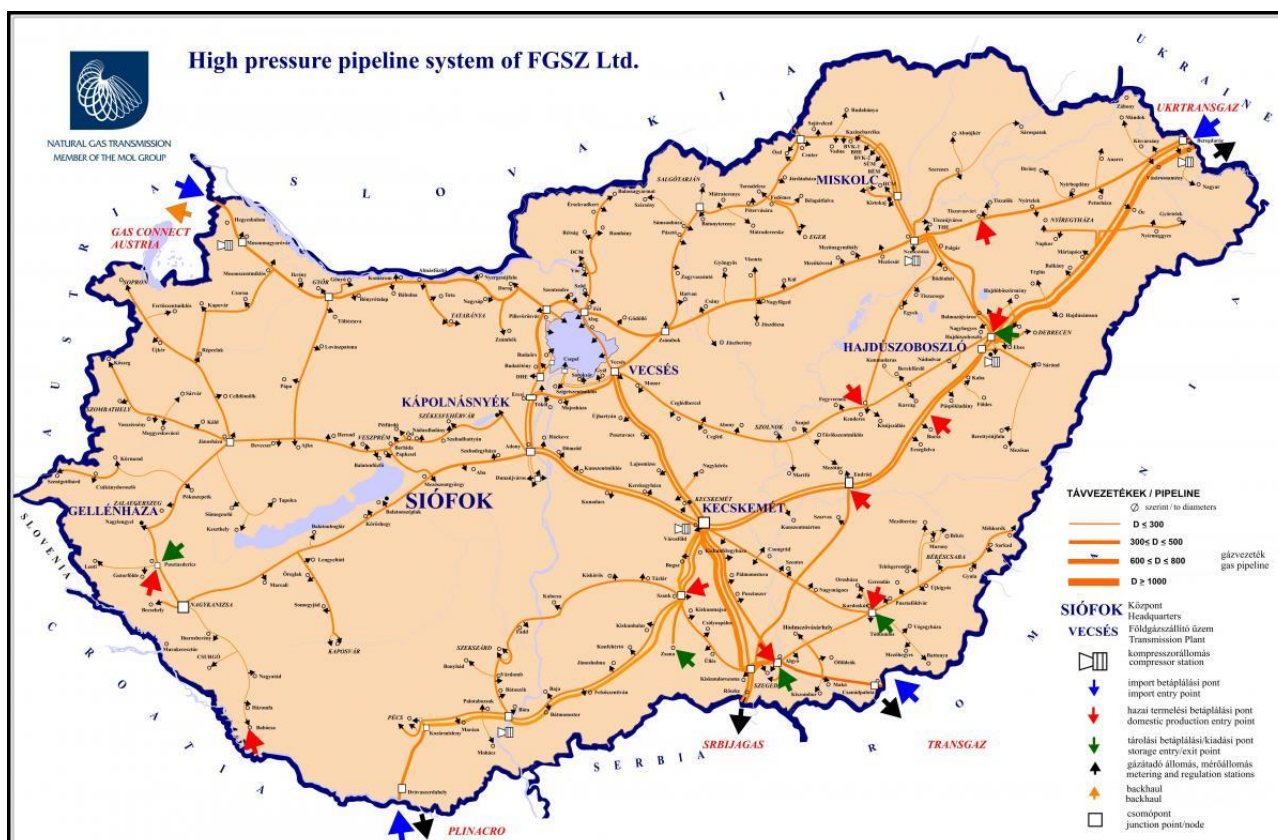
Pomimo uczestnictwa w projektach Grupy Wyszehrackiej, Węgry upatrywały większych korzyści w powstaniu ponadregionalnych gazociągów: najpierw w postaci *Nabucco*, a następnie rosyjskiego *South Stream*. Ułatwieniu w realizacji forsowanego przez Rosję rurociągu, służyć miało przyjęcie w 2014 roku przez parlament węgierski nowelizacji ustawy o zaopatrzeniu w gaz, która zezwala na budowanie gazociągów także firmom niezarejestrowanym wcześniej jako operatorzy sieci. Takie rozwiązanie zostało uznane przez KE za niezgodne z prawem UE³⁹. Pierwszy z nich od lat pozostaje projektem wirtualnym, drugi natomiast zgodnie z decyzją prezydenta Federacji Rosyjskiej nie zostanie zrealizowany. Głównym celem obowiązującej strategii rozwoju operatora przesyłowego FGSZ pozostaje rozbudowa infrastruktury umożliwiająca zwiększenie płynności rynku, obniżenie cen gazu i połączenie Węgier z każdym sąsiednim krajem⁴⁰. Zgodnie z przyjętą strategią jesienią 2009 roku rozpoczęto budowę rurociągu Városföld – Slobodnica mającego połączyć Węgry z Chorwacją. Ukończona w sierpniu 2011 nowa linia przesyłowa o długości 205 km umożliwia tłoczenie 19,2 mln m³ gazu na dobę w obie strony. W ramach zwiększania zdolności importowych w 2011 roku ukończono budowę rurociągu (wraz z tłoczniami) łączącego Węgry z Ukrainą. Nowy system transportowy o długości 210 umożliwia przede wszystkim zatłaczanie gazu do magazynu Szóreg-1, w którym rząd węgierski lokuje strategiczne rezerwy gazu⁴¹.

³⁹ *Węgry: Premier Orban potwierdził, że chce realizacji gazociągu South Stream*, 04.11.2014, http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103086,16914952,Wegry__Premier_Orban_potwierdzil__ze_chce_realizacji.html

⁴⁰ <https://fgsz.hu/en/content/projects>

⁴¹ *Strategic gas reserves are being filled continuously*, 26.06.2014, <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-national-development/news/strategic-gas-reserves-are-being-filled-continuously>

Rysunek 3. Schemat systemu transportu gazu ziemnego na Węgrzech

Źródło: https://fgsz.hu/sites/default/files/fgsz_ltd_pipeline_system_2014.jpg

8. Podsumowanie

Proces liberalizacji rynku gazu ziemnego w Europie Środkowej jest wciąż w toku. Najszybciej w poszczególnych krajach udało się wdrożyć zasadę rozdziału działalności handlowej od przesyłu i dystrybucji oraz zrestrukturyzować firmy sektora gazowniczego. Funkcjonuje także zasad dostępu stron trzecich do infrastruktury. Na różnym etapie znajduje się natomiast uwalnianie cen, które z reguły obejmuje w pierwszej kolejności rynek hurtowy i odbiorców instytucjonalnych. W tej dziedzinie największy postęp ma miejsce w Republice Czeskiej. Stopniowo powstają także zręby infrastruktury handlowej, jednak środkowoeuropejskie „giełdy gazu” nie zdobyły jeszcze znaczącego udziału w obrotach, a ich płynność w porównaniu do tego typu instytucji w Europie Zachodniej jest bardzo skromna. Pomimo wprowadzanych zmian w dalszym ciągu na sytuację rynków gazu ziemnego państw Grupy Wyszehradzkiej decydujący wpływ posiadają wynegocjowane warunki handlu z rosyjskim Gazpromem. Kluczową sprawą dla zmiany tej sytuacji jest pozostaje nadal rozwój infrastruktury transportowej umożliwiający dywersyfikację dostaw i integrację regionu.

W przypadku opisywanej Ukrainy a szczególnie Mołdawii proces zmian zostaje dopiero uruchamiany. Jego dynamika i powodzenie będą z jednej strony zależały od determinacji władz z drugiej strony od eskalacji lub deeskalacji inspirowanego przez Rosję konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy.